

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Будько, Ю. Г. / Христианские символы в постановке Республиканского театра белорусской драматургии “Шлюб з ветрам” / Ю. Г. Будько // Дзяржава і творчая асоба : матэрыялы XII Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, 16 красавіка 2021 г., [Мінск / рэдкалегія: С. П. Вінакурава (старшыня) і інш.]. – Мінск, 2021. – С. 69–73.
2. Петрович, А. Н. / Роль ансамблево-хоровых сцен в драматургии современного спектакля : (на примере постановок Национального академического театра им. Я. Купалы и РТБД) / А. Н. Петрович // Культура. Наука. Творчество : [сборник научных статей]. – Минск. – 2008. – Вып. 2. – С. 545–551.

Кухальская А. В., студэнт 302 групы
дзённай формы навучання
Навуковы кіраўнік – Пісарэнка А. М.,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

ВІДЫ І РОЛЯ АПЛІКАЦЫЙ У МАСТАЦКІМ ТЭКСЦЕ

Даследаванне мовы мастацкіх твораў дазваляе вылучыць розныя стылістычныя прыемы, заснаваныя на цытаванні. Агульная назва, прынятая для ўвядзення гатовых моўных адзінак (ад словазлучэнняў да сказаў, нават урыўкаў тэкстаў), кваліфікуецца як аплікацыя [2, с. 216]. Навукоўцы зазначаюць і адабраныя намі для аналізу моўныя факты пацвярджаюць, што чужая мова можа узгадвацца як у дакладным

выглядзе (без змен), так і ў змененым (апрацаваная аўтарам у адпаведнасці са стылістычнай функцыяй, якая выконваецца ў канкрэтнай маўленчай сітуацыі/тэксце).

Аплікацыя можа адлюстравать інтэртэкстуальныя сувязі (узаемадзеянне твораў розных аўтараў, твораў розных відаў мастацтва).

Адным з відаў аплікацыі з'яўляецца алюзія – увядзенне фразеалагізмаў, прыказак у мастацкі твор з мэтай забяспечыць характарыстыку персанажаў, стылізаваць маўленне дзейных асоб з улікам іх узросту, сацыяльнага статусу, сітуацыі, пра якую гаворыцца ў тэксце. Разам з тым, устойлівыя выразы дапамагаюць стварыць гумарыстычны/сатырычны ці інш. эфект, дасягнуць натуральнасці апавядання, выразнасці і маўленчай разнастайнасці. Праілюструем дадзеныя палажэнні прыкладам з драматургічнага твора: «Аксён – каваль. І не пытай, братка, была і кабыла лыса, і жарабё рабое, з'еў воўк абое; Той Несцерка, у якога дзетак шэсцера, рабіць ляніцца, красці баіцца, прасіць не пасмее?; Што ж часам і кляча далёка скача; Госці дарагія, з аднаго вала дзвюх шкур не дзяруць; Анця – дачка каваля (плюе на партрэт пана і працірае яго). Каб табе горка стала, каб табе памяць адабрала, каб ты смалы набраўся, каб ты кашулі сваёй баяўся, каб ты да вечара не дажыў; Патыліца – шляхціц. Багацця вакол, Матка Боская, сто гадоў курам кляваці; З такой жыткі працягнеш лыткі; Несцерка. Яснавяльможны пане, і хацеў вам сказаць, як з крыжа знялі, як маслічкам па душы, як за галіну ўчапіўся, як з дзеўкаю ажаніўся, ды не магу, бо як з ланцуга сарваўся, як камень на шыю; Пайду тым часам Анцю шукаць. Усё ж адна галава добра, а дзве лепей; А я толькі ў людзі выйшаў, бо, думаю, дзед, хоць і рыпае па белым свеце, але ж адным калом плота не падапрэш; Воран ворану вока не клюе; Дай Бог нашаму цяляці ваўка з'есці; Ай, не такі ўжо страшны чорт, як яго малююць»

(Г. Марчук «Новыя прыгоды Несцеркі»). Відавочна, што мова персанажаў, насычаная фразеалагізмамі, вызначаецца экспрэсіўнасцю, эмацыянальнасцю, стварае гумарыстычны эфект, вылучае спецыфічныя рысы характару дзейных асоб (тых, якія іх ужываюць, ці тых, пра якіх ідзе гаворка). Устойлівыя выразы ў параўнанні са словам забяспечваюць больш дакладныя характарыстыкі: напрыклад, параўнаем прыказку абое рабое – паеў воўк абое са свабодным выразам абое аднолькавыя, і лёс у іх аднолькавы. Відавочна, што губляецца каларыт, бяднее мова, а значыць, вобраз.

Вядома, што ўстойлівыя выразы функцыянуюць у любым мастацкім падстылі з узуальнай (без змен) ці аказіянальнай (у аўтарскай трансфармацыі) функцыямі. Так, напрыклад, Максім Танк у мове сваіх твораў выкарыстоўвае ўстойлівыя выразы-прыказкі, не мяняючы іх структуру і склад, але яны ў любым выпадку адлюстроўваюць багацце мовы, яе дакладнасць і выразнасць: Кажуць: / “Цішэй едзеш – далей будзеш”. / Мо праверыць? / “«А за кукіш круп не купіш”. / А я думаў? / “Праўда любя, хоць і груба”. / Ці заўсёды? / “Папрацуеш – смак пачуеш». / Мо і праўда? / Кажуць: “Смерць вянчае славай”. / Пачакаю? (М. Танк).

Адным з відаў аплікацыі з’яўляецца цытаванне царкоўна-рэлігійнай літаратуры (тэкстаў канфесійнага стылю); напрыклад, увядзенне радкоў з малітвы можа быць неабходнае аўтару для надання тэксту праўдзівасці, а таксама актуалізацыі адпаведнай тэмы; такое ўкрапленне яшчэ магчыма з мэтай стылізацыі маўлення персанажаў сталага пакалення ці вернікаў пэўнай канфесіі. Такі прыём кваліфікуецца ў лінгвістыцы як біблеізм: Абрадваўся вярблюд, / Прачытаўшы ў Бібліі, / Што быццам яму / Лягчэй прайсці праз ігольнае вушка, / Чым багатаму ў рай. / Але, убачыўшы за агароджай эдэму /

Свайго гаспадара, / Зразумеў, / Што зноў яго ашукалі (М. Танк).
 Відавочна, што радкі, вылучанныя тлустым, – гэта радкі біблейскага паходжання. У сваю чаргу яны адлюстроўваюць мудрасць Бібліі (Кнігі кніг), змест якой не кожнаму дадзена спасцігнуць, тым больш вярблюду.

Спецыфічным прыёмам цытавання з’яўляецца фалькларызацыя – гэта стылізацыя пад фальклор праз увядзенне ў мастацкі твор элементаў вуснай народнай творчасці (як правіла, радкоў з народных песень). Напрыклад, на такім прыёме пабудаваны твор Уладзіміра Караткевіча «Калядная рапсодыя». Праз увесь твор аўтарам цытуюцца калядныя песні, што, на наш погляд, стварае святочную атмасферу: «Воўк» у вывернутым кажусе кідаецца на «казу», і яго б’юць снежкамі. Усе даўно забылі, што каза – дух нівы і плоднасці, як і ў старажытных грэкаў.

Дзе каза ходзіць, там жыта родзіць,

Дзе каза хвастом, там жыта кустом,

Дзе каза рогам, там жыта стогам.

Але вось усё ж бароняць яе, качаюць ваўкі, і хмараю ўзлятае ў паветра сыпкі іскрысты снег.

Як адзначалася, цытаванне адлюстроўвае інтэкстуальныя сувязі – узаемадзеянне твораў розных аўтараў, што надае тэкстам інтэлектуальнасць. Увогуле для таго, каб вылучыць чужы тэкст, асабліва калі няма ўказання на яго аўтара, трэба мець адпаведны ўзровень начытанасці. Так, напрыклад, у вершы Пімена Панчанкі лёгка вылучыць радкі з верша Рыгора Барадуліна: Ну а гэты мой сябар / Піша праўду гусцей / На сваёй беларускай бяросце: / «Трэба дома бываць часцей, / Трэба дома бываць не госцем». (П. Панчанка). Вылучаныя радкі з’яўляюцца афарыстычнымі, часта цытуюцца носьбітамі мовы і маюць павучальны змест – дадзены прыём у навуцы вызначаецца як рэміністэнцыя.

Гэты прыём Сяргей Грахоўскі выкарыстоўвае ў вершах-прысвячэннях розным пісьменнікам: Янку Купалу, Якубу Коласу, Петрусю Броўку, Аркадзю Куляшову, Міхасю Лынькову, Івану Мележу і інш. Аўтар такім чынам паказвае не толькі веданне творчасці калег, узгадвае персанажаў, геаграфічныя назвы з іх твораў, а таксама ключавыя словы, сэнсава важныя радкі, ужо вядомыя чытачу, тым самым павялічвае эфект эстэтычнага ўздзеяння творам: Над Нёманам схіліліся рабіны, / Маўчаць над Сожам пушчы і сады. / Мой родны кут, якога сына, / Якога друга страціў ты! / Маўчаць палі у кроплях буйных рос, / Маўчаць бары, а сэрца плача ўголас. / Мой родны кут, упаў буйнейшы колас, / Што на тваёй зямлі ўзрос; І Купала ходзіць па зямлі. / Ходзіць па снягах і па расе, / Значуе ў полі або ў хаце, – / Ён такую спадчыну нясе, / Што не можна ні забыць, ні страціць. / [...] Спадчына – адзіны заповед, / Спадчына – усіх асноў аснова, / І нясе цераз вякі паэт / Матчына няскоранае слова; І зноў па памяці чытаю: / “Ад прадзедаў спакон вякоў ...” / І тчэцца пража залатая / Жывых і трапяткіх радкоў. [...] Броўкава слова толькі краніце, – / Запахне чаборам, зазвоніць крыніцай, / Сэрца атуліць крылом галубіным, / Сокам нальецца даспелай рабіны; Мне сняцца твае непрапетыя песні / І вербы над Бесяддзю ў ціхай журбе, / Самотная ў ветраным полі Алеся / Шукае, чакае і кліча цябе. / Цябе ж не даклікацца з дальняй дарогі, / З яе не вярнуцца ніколі назад... / Зажурыцца восень журбой жураўлінай, / Заплачуць дажджы, загалосіць зіма / Над шляхам Варшаўскім, над горкай калінай, / Дзе вогнішча згасла і прыску няма. У такіх вершах гучыць вялікая павага да кожнага з пісьменнікаў, захапленне творчасцю, шкадаванне аб іх кароткім лёсе, аб незваротнасці жыццёвага шляху, аб вечнай памяці кожнаму з іх.

У мастацкіх творах часам могуць цытавацца радкі на рускай мове, гэта з’ява адлюстроўвае таксама інтэлектуальнасць персанажа, рысы яго характару ці іншай дзейнай асобы, што спрыяе ўзмацненню выразнасці, мастацкай дакладнасці: «Заходжу ў калідор – на вешалцы поўна адзення. Ну, думаю, слава богу, значыць, паправіўся [настаўнік – А. Кухальская], пэўна, ідуць заняткі. Адчыняю дзверы ў клас – стаяць штук дзесяць парт і – пуста. Што, думаю, за ліха, дзе ж дзеці? Прыслухаўся: недзе быццам размова, ціхая такая, складная, бы моліцца хто. Яшчэ прыслухаўся: зусім дзіва – чую маналог князя Андрэя пад Аўстэрліцам. Ведаеш, гэты: “Где оно, это высокое небо, которого я не знал до сих пор и увидел нынче... И страдания этого я не знал также... Да, я ничего этого не знал, до сих пор. Но где я?” (В. Быкаў “Абеліск”). У прыведзеным прыкладзе школьны настаўнік Мароз чытае вучням на памяць маналог князя Андрэя з твора Льва Талстога “Вайна і мір”. Гэты факт сведчыць, што настаўнік начытаны сам і выходзіць ў сваіх вучнях любоў да кнігі, да класічнай літаратуры, да прыгожага слова.

У мастацкіх творах можа быць цытаванне і з іншых замежных моў. Напрыклад, для мовы паэзіі Ніні Мацяш уласцівы ўкрапленні з ланцінскай мовы. Адзін з вершаў паэтэсы называецца “Partria aeternis” (лац.), што азначае “Жыццё кароткае. Радзіма вечная”. Тэкст верша адпавядае назве: паэтка прызначаецца ў любові радзіме і суме аб сваім магчыма кароткім жыццёвым шляху.

Як слушна зазнаюць навукоўцы, стылістычныя функцыі прастай мовы ў мастацкім тэксце разнастайныя: цытаты не толькі заключваюць ў сабе тую ці іншую інфармацыю, неабходную для развіцця сюжэта, але і выступаюць ў выяўленчай функцыі, малюючы аблічча героя, у якога свая манера маўленчых паводзін; прамая гаворка персанажа для нас – гэта і прадмет малюнка, і сродак самавыражэння героя. Дыялогі,

унутранная гаворка герояў, аўтарскія рэмаркі да прамой прамовы – усё гэта служыць найважнейшым сродкам малюнка жыцця ў яго розных праяўленнях [1, с. 405]. Такім чынам, намі выяўлены наступныя віды цытавання: украпленне фразеалагізмаў, прыказак, выказаў беларускіх і рускіх аўтараў, а таксама рэлігійнай літаратуры і фальклорных твораў.

Такім чынам, цытаванне як лінгвістычная з’ява пры ўмелым яе выкарыстанні забяспечвае дакладнасць і выразнасць маўлення. Менавіта на цытаванні заснаваны разнастайныя стылістычныя прыёмы, якія прыцягваюць і падтрымліваюць увагу чытача/слухача, робяць маўленне пераканаўчым, яркім, жывым, эмацыянальным. Радкі, уведзеныя з твораў іншых аўтараў, могуць адлюстроўваць інтэлектуальнасць персанажаў, веданне творчасці іншых пісьменнікаў і выяўляюць адносіны да іх.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Голуб, И. Б. Стилистика русского языка. – М.: Рольф: Айрис-пресс, 1997. – 448 с.
2. Романова, Н. Н. Стилистика и стили : учеб пособие ; словарь / Н. Н. Романова, А. В. Филиппов. – М. : Флинта : МПСИ, 2006. – 416 с.